

III BÖLMƏ. ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİ, SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ VƏ TURİZMİN İNKİŞAFI

UOT: 368.01

Zaur Rafiq oğlu ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR-ın)
“Neftqazəlmütədqiqatlayihə” İnstitutunun doktorantı,
aliyev576@scientifictext.ru

SİĞORTA MƏQSƏDİLƏ NEFT-QAZ SƏNAYESİNDƏ RİSKLƏRİN TƏSNİFATI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - müasir iqtisadi şəraitdə neft-qaz sənayesində sığortanın təşkili məqsədilə risklərin araşdırılması və onların təsnifatının dəqiqləşdirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası - tədqiqat işində məntiqi ümumiləşdirmə, sistemli yanaşma, analiz və sintez metodlarından istifadə edilib.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - tədqiqatda əsaslı araşdırmalar neft-qaz sənayesi sahəsindəki müəssisələrin sığortalanmış risklərinin monitorinqinin aparılmasına şərait yaratmaq imkanına malikdir.

Tədqiqatın nəticələri - işləyib hazırladığımız təsnifat sığorta obyektinə nəzərə alınmaqla risklərin forma və növ meyarlarına uyğun olaraq ehtimal, tezlik və gəlirsizliyin differensiasiyası əsasında neft-qaz sənayesi sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin sığortalanmış risklərinin monitorinqinin aparılmasına imkan verə bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - neft-qaz sənayesində risklərin formaları, növləri, habelə zərər ehtimalının bir risk hadisəsinin nəticələrinə təsiri müəyyənləşdirilmişdir və onun sayəsində risklərin təzahür formalarının müxtəlifliyi bir çox risklərin təsnifatının ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur.

Açar sözlər: *neft-qaz sənayesi, sahibkarlıq subyekti, risk, sığorta, maliyyə, fəlakət, növ, təsnifat.*

Giriş

Milli iqtisadiyyatın aparıcı neft-qaz sektorunda sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinə təsir edən əsas risklərdən biri də sənaye riskidir. Neft-qaz sənayesində sığorta məqsədilə risklər dedikdə, sənayenin iqtisadi vəziyyətindəki dəyişikliklər və bu dəyişikliklərin dərəcəsi həm sənaye daxilində, həm də digər sənaye sahələri ilə müqayisədə itki ehtimalı nəzərdə tutulur. Neft-qaz sənayesinin həyat dövrü və sənayenin digər sahələri arasında rəqabət mərhələləri iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin işi ilə və nəticədə sənaye riski səviyyəsi ilə əlaqədardır. Müasir iqtisadi şəraitdə neft-qaz sənayesində sığortanın təşkili məqsədilə risklərin araşdırılması və onların təsnifatının dəqiqləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Bu baxımdan xüsusi aktuallığa malik olan problemin aradan qaldırılması üçün neft-qaz sənayesində riskləri araşdıraraq onların təsnifatını müəyyənləşdirmişik.

Sahibkarlığın inkişafı şəraitində sahə risklərinin mahiyyəti

İstənilən çoxsahəli sənaye müəssisəsi üçün sahəvi risk təsnifatı uyğun olaraq eynidir. Sahəyə görə risk sənaye, ticarət, nəqliyyat və s. növlərini əhatə etməklə onlardan hər biri, sahəvi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, formalaşma sahələrinə görə aydınlaşdırılmalıdır. Bu baxımdan apar-

dığımız araşdırmalarımıza əsasən sahibkarlıq subyektinin sahə risklərinə aşağıdakı risklər daxildir [1, 3, 10, 13, 14]:

Mülkiyyət riskləri - fəlakət nəticəsində birbaşa əmlak itkisinə və dolaylı mülkiyyət itkisinə gətirib çıxarır. Əmlak risklərinə istehsal riskləri aid edilməklə onun dəyərinə aşağıdakı əsas amillər təsir göstərə bilər:

- avadanlıqların boşdayanması, iş vaxtından səmərəli istifadə olunmaması, əmək məhsuldarlığının azalması, xammal və materialların qeyri-müntəzəm tədarükü səbəbindən planlaşdırılan satış həcminə nail olunmaması;

- inflyasiyanın yüksəlməsi, keyfiyyətə görə tələbin artması, vergi qanunvericiliyindəki dəyişikliklər, təchizatçıların və alıcıların riski ilə əlaqədar istehsal xərclərinin artması səbəbindən gəlirliliyin azalması;

- keyfiyyətin aşağı düşməsi, bazar konyukturasının dəyişməsi, rəqabətin artması və s. hesabına qiymətin aşağı düşməsinə təsir göstərməsi və məhsul satışı həcmində azalması;

- kifayət qədər aşağı ixtisas səviyyəsi və müəssisənin işçi heyətinin peşəkarlığının olmaması.

Gəlir itkisi riski - gözlənilən investisiya gəlirliliyinin qismən və ya tamamilə itirilməsi ilə nəticələnən bir hadisənin baş vermə ehtimalıdır.

İstehsal riskləri - məhsul (iş və xidmətlərin) istehsalı, elmi-tədqiqat və sınaq-konstruktor işləri (ETSKİ), satış və satışdan sonra saxlanması prosesində yaranan bir risk növüdür. İstehsal risklərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar [8, 17, 19]:

- ETSKİ riskləri (texniki risklər) - bu qrupa innovasiyalara investisiya qoyma riskləri daxildir;

- istehsalat riskləri;

- nəqliyyat riskləri.

İstehsal riskləri bir kateqoriya olaraq aşağıdakı növlərə bölünə bilər:

- təchizat riskləri;

- strategiyanın hazırlanması prosesində risklər;

- planlaşdırılan tarixlərin pozulması riskləri.

Təchizat risklərinə aşağıdakı risklər daxildir [2, 25]:

- hər hansı bir məhsulun istehsalı üçün lazım olan müəyyən bir mənbənin təchizatçısını tapa bilməməsi;

- xammal (mallar) üçün münasib qiymətlərə malik bir təchizatçının tapılmaması;

- artıq tapılmış və məqbul olan təchizatçıların təchizat müqaviləsi bağlamaqdan imtina etməsi.

Strategiyanın hazırlanması prosesində risklərə aşağıdakılar daxildir:

- sahibkarlıq subyekti üçün ən məqbul olan və ya bütövlükdə neft-qaz sənayesi üçün ənənəvi olan şərtlərlə müqavilələrin bağlanmasına ehtiyac;

- alqı-satqının təşkili müddətinin uzadılması.

Planlaşdırılan tarixlərin pozulması halında risklərə planlaşdırılan xərclər və gəlirlər qrafikinə əməl edilməməsi halları daxil edilir.

Sahə təhlili dedikdə hər hansı sahibkarlıq subyektinin strateji təhlilinin bir hissəsi başa düşülür və onun nəticəsi strategiya seçmək üçün alternativlərin qiymətləndirilməsi prosesidir. Sahə təhlili, neft-qaz sənayesində üstünlüyü təşkil edən iqtisadi xüsusiyyətlərin müəyyən edilməsi və həmin sahədə dəyişikliyi hərəkətə gətirən hərəkətverici qüvvələrin müəyyən edilməsi mərhələlərini əhatə edir.

Sahə təhlili, milli iqtisadiyyatın əsas sahələrində səhm qiymətindəki dəyişikliklərin dinamikasını, sənayenin inkişaf perspektivlərini öyrənmək, digər sahələrlə müqayisədə rəqabət qabiliyyətini qiymətləndirməkdir. Sahə təhlilində qiymətləndiricinin diqqəti iqtisadiyyatın bir sahəsinin xüsusiyyətlərinə və konkret olaraq qiymətləndirmə obyektinin aid olduğu alt sahəyə yönəldilir (məsələn, yanacaq sənayesində aşağıdakı sahələri ayırd etmək olar: neft, qaz, kömür, torf, şist və s.)

İqtisadi amil təhlili, başlanğıc amil sistemindən son amil sistemə tədricən keçid və təsirli göstəricinin dəyişməsinə təsir edən birbaşa, kəmiyyətə ölçülə bilən amillərin tam dəstəsinin

açıqlanması kimi başa düşülür. Göstəricilər arasındakı əlaqənin təbiətinə görə, deterministik və stoxastik amil təhlili üsulları fərqlənir. Deterministik amil təhlili, təsirli göstərici ilə əlaqəsi funksional xarakter daşıyan amillərin təsirini öyrənmək üçün bir texnikadır. Korrelyasiya və reqressiya (stoxastik) təhlili üsulları, funksional asılılıqda olmayan göstəricilər arasındakı əlaqənin sıxlığını təyin etmək üçün geniş istifadə olunur, yəni əlaqələr hər bir fərdi halda yox, müəyyən bir əlaqədə özünü göstərir.

Neft-qaz sənayesinin xüsusiyyətlərinin sənaye riskləri sisteminin formalaşmasına təsiri

Neft-qaz sənayesi bir sistem olaraq, digər maddi istehsal sahələrindən fərqli olaraq bir sıra spesifik xüsusiyyətlərə malikdir [4, s. 183]. Bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq sənaye risklərinin təhlili baxımından bunlardan ən əhəmiyyətli aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) təbii şəraitdən, kəşf edilmiş və bərpa olunan karbohidrogen ehtiyatlarından istifadə səviyyəsindən göstəricilərin və xərc səmərəliliyinin meyarlarının yüksək asılılığı;
- 2) təbii amillərin dinamik xarakteri (zamanla dəyişkənlik);
- 3) neft yataqlarının işlənməsinin əksər texniki və iqtisadi göstəricilərinin ehtimal xarakteri;
- 4) köhnə yataqlarda hasilatın azalmasını kompensasiya etmək məqsədi ilə sənaye miqyasında kapital qoyuluşlarının təkrar istehsal strukturunda payının artmasına doğru dəyişiklik;
- 5) neft layihələrinin uzun müddət həyata keçirilməsi;
- 6) neft hasilatının yüksək kapital intensivliyi, böyük ilkin investisiyalara ehtiyacı, ilkin kapitalın uzun müddət ödənilməsi və s.

Neft-qaz sənayesinin yuxarıda göstərilən xüsusiyyətləri sənaye riskləri sisteminin formalaşmasına təsir göstərir. Aşağıdakı göstərilmiş sənaye riskləri neft-qaz sənayesinə xasdır [4, s. 211]:

- 1) kəşf edilməmiş bir yataq riski;
- 2) gəlirsiz əmanət tapmaq riski;
- 3) işlənmə hədəfinin geoloji və sahə xüsusiyyətlərinin (geoloji ehtiyatların həcmi, neft hasilatının səviyyəsi, çıxarıla bilən ehtiyatların həcmi, karbohidrogen hasilatının dinamikası və s.) qeyri-dəqiq müəyyən edilməsi ilə əlaqəli risk;
- 4) neft və neft məhsullarının satışı üçün bazar şərtləri ilə əlaqəli risk;
- 5) fors-major vəziyyətlərinin artma ehtimalının yaratdığı risk.

Neft-qaz sənayesində əsas və spesifik sahə riskləri sahibkarlıq subyektlərinin istehsal və iqtisadi fəaliyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Neft-qaz sənayesində risklər bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənilir və onların təsnifatı cədvəl 1-də əks olunmuşdur.

Risk ehtimalı nə qədər aşağı olarsa, sığortasını təşkil etmək daha asan və daha ucuz ola bilər. Yüksək risk ehtimalı bahalı sığorta təminatını nəzərdə tutur və bu da onun həyata keçirilməsi prosesini çətinləşdirir.

Sığorta hadisəsi - sığorta obyektini deyil. Bu obyekt ola biləcək və ya olmayan bir riskdir. Buna görə də risk, insanın iradəsinə zidd olaraq meydana gələn təsadüfi bir hadisədir. Risk, sığorta münasibətlərinin yarandığı təsadüfi hadisələr və ya hadisələr vasitəsilə həyata keçirilir.

Eyni müddət ərzində eyni riskə məruz qalan kifayət qədər çox sayda obyektin müşahidə edilən təsadüfi hadisələrin meydana gəlməsinin qanunauyğunluğu ortaya çıxır. Müşahidənin yekunu nə qədər çoxdursa, təsadüfi etibarlı nəticəyə (etibarlı qanunauyğunluq) yaxınlaşır.

Təcrübədə, müşahidə olunan yekun çərçivəsində müəyyən bir hadisənin başlanğıcını əvvəlcədən görmək mümkün deyil. Müşahidə obyektlərinin sayı sonsuzluğa yaxınlaşdıqda, empirik ehtimalın kifayət qədər etibarlı olacağını gözləmək olar. Müşahidənin nəticələrinin etibarsızlığı yalnız bu fenomen və ya hadisənin naməlum qaldığı halda söylənilə bilər. Eyni zamanda, elmi-texniki tərəqqi potensial olaraq yeni biliklərin inkişafı, texnologiyanın qeyri-kamilliyi və ya insanlar tərəfindən düzgün işləməməsi ilə əlaqəli yeni risklərin yaranması üçün ilkin şərtlər vardır. Bir sıra hallarda, müasir texnologiya insanın sinir gərginliyi olmadan maşın və mexanizmləri idarə edə biləcəyi sərhədləri aşmışdır və ictimai şüurda onların qarşılıqlı əlaqəsi (erqonomikası) elmi qiymətləndirilmir.

Neft-qaz sənayesində risklərin təsnifatı

Ümumi risklər	
Təsnifatın əlaməti	hüquqi risk; sosial risk; ölkə riski (siyasi və iqtisadi); investisiya riski; tikinti riski (tikinti işlərinin vaxtında başa çatdırılmaması və layihənin istifadəyə verilməsinin gecikdirilməsi riski; layihənin smeta dəyərindən artıq olma riski, işin keyfiyyətsizliyi riski); layihə iştirakçılarının riski; maliyyə riski; marketinq riski (layihə məhsullarının satışının marketinq riski, cari layihə dəstəyinin marketinq riski); istehsal riski; inzibati risk; ekoloji risk və s.
Təzahür mərhələsi	əməliyyatdan qabaq risk; əməliyyat riski.
Yaranma səbəbləri	funksional risk; inflyasiya riski; pul riski; likvidlik riski və s.
Təzahürün nəticələri	sahibkarlıq fəaliyyətinin dayandırılması riski; dəyişkən risk və s.
Spesifik risklər	
Axtarış mərhələsi	əmanətin aşkarlanmaması riski; gəlirsiz əmanətin aşkar edilməsi riski.
Kəşfiyyat mərhələsi	optimal kəşfiyyat strategiyasından yayınma riski.
İnkişaf mərhələsi	ehtiyatların həcmnin və neftvermə əmsalının düzgün müəyyənlənməməsi hesabına formalaşan itki riski; aşağı keyfiyyət xüsusiyyətlərinə malik olan obyektlərin tikintisi riski; neftin və onun emalı məhsullarının satışı üzrə bazar şəraitinin dəyişməsi nəticəsində formalaşan risk; fors-major hallarının riski.
Neftin daşınması mərhələsi	məhsulların daşınma həcmnin düzgün müəyyənəndirilməməsinə görə formalaşan itki riski; daşınan məhsulların aşağı keyfiyyət xüsusiyyətlərindən yaranan itki riski; aşağı keyfiyyət göstəricilərinə malik olan nəqliyyat vasitələrinin (neft boru kəmərləri, xətti kompressor, nasos stansiyaları) tikintisi riski; avadanlıqların nasazlığı riski; məhsulların satışı məqsədilə bazar mühitinin dəyişməsi hesabına formalaşan risk; fors-major hallarının riski.
Neft emalı mərhələsi	xammalın emal həcmnin dəqiq müəyyənəndirilməməsi ilə əlaqədar itki riski; keyfiyyət xüsusiyyətləri aşağı olan xammalın emalı üçün qurğuların tikintisi riski; xammal emalı qurğularının və digər avadanlıqların istismarında nasazlıq riski; emal olunmuş məhsulların satışı bazarının şərtlərindən yaranan risk; fors-major hallar riski.

Riskin təzahürü hadisənin təsadüfi olmasından və insanın iradəsindən asılı deyil (bu, ilk növbədə təbii fəlakətlərə və qəzalara aiddir). İnsan biliyi keçmişin şərtlərini gələcəyə proqnozlaşdırmanın mümkün olduğu səviyyəyə çatdıqda risk nəzarəti daha təsirli olacaq və zərərli təsirləri minimuma endiriləcəkdir.

Təhlükə mənbəyindən asılı olaraq təbiətin elementar qüvvələrinin təzahürü və maddi nemətlərin mənimsənilməsi prosesində bir insanın məqsədli təsiri ilə əlaqəli risklər fərqlənir. Təbiətin təbii qüvvələrinin təzahürü ilə əlaqəli risklərə zəlzələ, daşqınlar, sel, sunami və digər hadisələr daxildir. Oğurluq, soyğunçuluq, vandalizm və digər qanunsuz hərəkətlər kimi risklər insanları hədəfə almaqla əlaqədardır [20, 21, 22, 23, 24, 26, 27].

Xüsusi bir qrup spesifik risklərdən ibarətdir: anormal və fəlakətli. Anormal risklərə müştərək sığortanın bu və ya digər qrupuna aid olan obyektlərin bura daxil edilməsinə imkan verməyən çoxluq daxildir. Anormal risklər normaldan daha yüksək və daha aşağıdır. Normaldan aşağı olan

risk sığortaçı üçün əlverişlidir və sığorta müqaviləsinin normal şərtləri çərçivəsində ödənilir.

Fəlakətli risklər çoxlu sayda sığortalı obyektləri (yaxud sığortalıları) əhatə edən və xüsusilə böyük miqyasda ciddi ziyan vuran əhəmiyyətli bir qrup təşkil edir. Bunlar təbiətin elementar qüvvələrinin təzahürü ilə, habelə maddiyyatın mənimsənilməsi prosesində insan fəaliyyətinin dəyişməsi ilə əlaqəli risklərdir.

Sığortalanan və sığortalanan risklər

Xalis risklərin çoxu (lakin hamısı deyil) sığortalanıb və möhtəkir (spekulyativ) risklər isə sığortalananmayıb. Risklərin növləri sığortalananlara və sığortalananlara bölünür.

Sığortalanan risk dedikdə sığorta müəssisələrinin əksəriyyətinin sığortalananlardan çəkinmələri bir risk növü başa düşülür və bununla əlaqədar itki ehtimalının demək olar ki, gözlənilməz olmasıdır. Sel və ya zəlzələ kimi təbii fəlakətlərdən sığorta almaq mümkündür. Ancaq sığorta müəssisələri, ən azından, riskin dövlət səhmləri və ya ümumi iqtisadi vəziyyətlə əlaqəli olduğu yerlərdə əməkdaşlıq etmək istəməzlər. Qanuni dəyişikliklər və iqtisadi dalğalanma kimi qeyri-müəyyənliklər sığortadan kənara çıxır. Sığortalanan risklərə aşağıdakılar daxildir [6, s. 10]:

- Bazar riskləri - əmlak və ya gəlir itkisinə səbəb ola biləcək amillər (məsələn, qiymətlərdə mövsümi və ya dövrü dəyişikliklər), istehlakçıların laqeydliyi, dəb dəyişiklikləri və daha keyfiyyətli məhsul təqdim edən rəqibdir;

- Siyasi risklər – hakimiyyət dəyişikliyi, müharibə, sərbəst ticarətə qoyulan məhdudiyətlər, əsassız (yaxud həddindən artıq vergilər) və sərbəst valyuta mübadiləsinə məhdudiyətlər kimi hadisələrin təhlükəsidir;

- İstehsal riskləri - avadanlıqların qeyri-iqtisadi istismarı, xammal çatışmamazlığı, texniki problemləri həll etmək zərurəti, tətillər, dərstdən yayınma, əmək münaqişələri və s. kimi amillərin təhlükəsidir;

- Şəxsi risklər - işsizlik; boşanma, təhsilin olmaması, iş imkanlarının olmaması və ya hərbi xidmətdə sağlamlığının itirilməsi səbəbindən yoxsulluq kimi amillərin təhlükəsindən ibarətdir.

Sığorta mühafizəsi lazım olan risk (sığortalanan) güman edilən zərərlərin səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi asan olan bir riskdir və buna görə də sığorta müəssisəsi onları kompensasiya etməyə hazırdır. Sığortalanan risklərə aşağıda göstərilənlər aiddir [15, s. 58]:

- Əmlak riskləri - fəlakət nəticəsində itki riskidir. Bu risklər nəticəsində birbaşa əmlak itkisinə və dolaylı mülkiyyət itkisinə səbəb olur;

- Şəxsi risklər - vaxtından əvvəl ölüm, əlillik, qocalıq və s. nəticəsində itki riskidir;

- Hüquqi məsuliyyətlə əlaqədar risklər - avtomobildən istifadə, binada yaşamaq, peşə, məhsul istehsalı, peşəkar səhvlər və s. kimi səbəblərə görə itki riskidir.

Sığortalanan maliyyə riskləri

Sahibkarlıq subyektində sənaye xarakterli risklər kontekstində sığortalanan risklərin formaları aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır [5, s. 28]: maliyyə riskləri; kommersiya riskləri; təbii-ekoloji risklər; texnologiya riskləri.

Maliyyə riskləri dedikdə, sahibkarlıq subyektinin maliyyə fəaliyyəti vəziyyətinin qeyri-müəyyənlik şəraitində gözlənilməz maliyyə itkilərinin (mənfəətin, gəlirin azalması, kapital itkisi və s.) ehtimal kimi başa düşülür.

Maliyyə riskləri üç növə bölünür [7, s. 105]: pulun alıcılıq qabiliyyəti ilə əlaqəli risklər; kapital qoyuluşu ilə əlaqəli risklər (investisiya riskləri); sahibkarlıq subyektinin təsərrüfat fəaliyyətinin təşkili forması ilə əlaqədar risklər.

Pulun alıcılıq qabiliyyəti ilə əlaqəli risklərə aşağıdakı risk növləri daxildir: inflyasiya və deflyasiya riskləri, valyuta riskləri, likvidlik riskləri.

İnflyasiya riskləri, kapitalın real dəyərinin (pul aktivləri şəklində), habelə inflyasiyanın artmasına görə sahibkarlıq subyektinin gözlənilən gəliri və mənfəətinin azalma ehtimalı ilə xarakterizə olunur. İnflyasiya riskləri zamanı istehsal xərclərinin səviyyəsi satış qiymətlərindən yük-

sək olur, o cümlədən sahibkarlıq subyektinin hazır məhsulları bu məhsulların rəqiblərinin qiymətlərindən daha sürətli bahalaşır.

İnflyasiya risklərinin yüksək olduğu şəraitdə aşağıdakılar araşdırılmalıdır [11, s. 119]: vaxt amili; istehsal və texnoloji prosesin müddəti; hazır məhsulların satışına sərf olunan vaxt; vəsaitlərin alınmasına sərf olunan vaxt məhsulların satışı; ödənişlərin müqavilə üzrə gecikdirilməsi; ehtiyatların formalaşdırılması və idarə edilməsi (anbardakı hazır məhsulların sığorta ehtiyatı; xammal və materialların sığorta istehsal ehtiyatı; dinamik formalaşmış istehsal ehtiyatı); kapitalın formalaşması şərtləri.

Deflyasiya riskləri, deflyasiyanın artması nəticəsində qiymətlərin səviyyəsinin aşağı düşməsi, sahibkarlıq mühitinin pisləşməsi və gəlirlərin azalması riskləridir.

Valyuta riskləri zamanı beynəlxalq ticarət, xarici iqtisadi və ya kredit müqaviləsinin imzalanması ilə onun üzərindəki ödəniş arasındakı dövrdə ödəniş valyutasına nisbətə məzənnənin dəyişməsi nəticəsində valyuta itkisinin yaranması təhlükəsidir. Valyuta riskləri müəyyən edilmiş müddətdə pul öhdəliyinin real dəyərinin dəyişməsinə əsaslanır.

Likvidlik riskləri, qiymətli kağızların və ya digər məhsulların keyfiyyətinin və istehlak dəyərinin qiymətləndirilməsindəki dəyişikliklərə görə satışda itki ehtimalı ilə əlaqəli risklərdir.

İnvestisiya riskləri, biznes subyektinin investisiya fəaliyyəti zamanı gözlənilməz maliyyə itkisi ehtimalını ifadə edir. Bu fəaliyyət növlərinə uyğun olaraq investisiya riskləri növləri də aşağıdakı kimi fərqləndirilir: real investisiya riski; maliyyə investisiya riski (portfel riski); yenilikçi investisiya riski. Bu cür investisiya riskləri sahibkarlıq qurumunun mümkün kapital itkisi ilə əlaqəli olduğundan ən təhlükəli risklər qrupuna daxildir.

İqtisadi fəaliyyətin təşkili forması ilə əlaqəli risklərə aşağıdakılar daxildir: avans və dövriyyə riskləri [9, s. 9-10].

Avans riskləri alıcının pulu hesabına hazır məhsulun çatdırılmasını nəzərdə tutan hər hansı bir müqavilənin bağlanması zamanı əvvəlcədən yaranır. Riskin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, risk daşıyıcısı olan müəssisə (satıcı) istehsal prosesində heç bir şeylə əhatə olunmayan məhsulların istehsalı zamanı müəyyən xərclər çəkmişdir. Belə ki, risk sahibinin balans hesabatı mövqeyindən yalnız əvvəlki dövrlərin mənfəəti ilə əhatə oluna bilər. Sahibkarlıq subyekti səmərəli bir dövriyyə formalaşdırma bilmədiyi halda avans riskləri satılmayan məhsulların anbar ehtiyatlarının formalaşmasında ifadə olunan ilkin riskləri daşıyır.

Dövriyyə riski - müntəzəm dövriyyə müddətində maliyyə mənbələri çatışmazlığının başlanğıcını nəzərdə tutur (məhsul satışının sabit sürətində istənilən sahibkarlıq subyektinin fərqli maliyyə resurslarına görə dövriyyə sürəti yarana bilər).

Sığortalanan kommersiya riskləri

Kommersiya riskləri dedikdə, ölkədəki gələcək bazar vəziyyətinin qeyri-müəyyənliyi ilə əlaqəli risklərdən bəhs olunur. Bu zaman xüsusilə, istehlakçı seçimlərinin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq təchizatçıların gələcək hərəkətləri haqqında məsələlərdən bəhs olunur. Məsələn, fərdi kompüterlərin yaranması ilə əlaqədar olaraq kompyüter texnologiyaları bazarında sürətli dəyişiklikləri xatırlaya bilərik.

Hər hansı bir konkret regionda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektinin rəsmi və qeyri-rəsmi şəkildə dövlət qurumları ilə qarşılıqlı əlaqədə olan sosial və inzibati amillərlə əlaqəli risklər eyni növə aid edilə bilər. Sahibkarlıq subyektlərinin riskləri digər biznes növlərinin riskləri ilə sıx əlaqədardır. Sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətində əməliyyat risklərinin uçuğu sığorta müəssisələri, banklar və ya fond bazarının peşəkar iştirakçıları ilə müqayisədə daha az rol oynayır. Sahibkarlıq subyektlərinin əməliyyat riskləri digər biznes sahələrinin risklərinə birbaşa təsir etmir. Sahibkarlıq subyektləri üçün prioritet texniki və istehsal risklərinin minimuma endirilməsidir. Eyni zamanda, bu risklər sığorta müəssisəsinin əməliyyat risklərinin əsasını təşkil edir, çünki sahibkarlıq subyektləri riskləri sığortaçılara həvalə edərək özlərindən uzaqlaşdırmağa çalışırlar.

Sahibkarlıq subyektləri fəaliyyət xüsusiyyətlərinə görə (istehsal olunan məhsulların qiymətləri ilə əlaqədar) bazar risklərinə məruz qalırlar. Eyni zamanda, bazar risklərinin əhəmiyyətli bir hissəsi (valyuta, faiz dərəcəsi) bu təsirlərə məruz qalmır. Belə ki, əgər sahibkarlıq subyekti xarici ticarət fəaliyyətilə və ya qiymətli kağızlar bazarında fəal şəkildə məşğul deyilsə onda o, digər müəssisələrdən (məsələn, banklardan) fərqli olaraq bazar riskləri ilə üzləşmir.

Sığortalanan təbii-ekoloji risklər

Elm və texnologiyanın inkişafı ilə insanın, cəmiyyətin və dövlətin həyatı mənafeələrinin təbii və texnogen təhlükələrdən qorunmasının artması olmasına baxmayaraq təcrübə bunun əksini göstərir. Bunun əsas səbəbi kimi, müasir dünyanın sürətli inkişaf meylləri; əhalinin sürətlə artması və insanların şəhərlərdə, sənayeləşmiş bölgələrdə yüksək təmərküzləşməsi; ətraf mühitin pisləşməsi; bir sıra təhlükəli təbii proseslərin intensivləşməsinə töhfə verməsi; bir çox ölkədə fəvqəladə halların qarşısının alınmasının və iqtisadi inkişafın geriliyindən (yaxud dövlətin və digər qurumların bu problemlərin qeyri-qənaətbəxş həllindən) qorunmasının təmin edilməsinin qeyri-mümkünlüyü ilə izah olunur.

Risk anlayışı ən azı iki ehtimalı özündə birləşdirir: mənfəət təsir ehtimalı və zərər ehtimalı, o cümlədən ətraf mühit obyektlərinə və əhaliyə bu təsirdən yaranan itkilər. Risk, müəyyən bir təsirin zamanla və ya müəyyən şərtlərdə baş vermə ehtimalını ifadə edir.

Risk həm məruz qalma ehtimalından, həm də vurulan zərər ehtimalından fərqlənir. Mənfəət hadisənin (daimi mənfəət amillərin) və ya yaralanma ehtimalının (dağıdıcı qüvvənin son dərəcə nadir hadisələri) ehtimalının birliyə yaxın olmasına baxmayaraq, risk sıfıra yaxın ola bilər. Ümumiyyətlə, riskin böyüklüyü sıfırdan birə qədər dəyişir [2, s. 71]. Risk, təhlükənin kəmiyyət və ya keyfiyyətə qiymətləndirilməsidir; müvafiq olaraq, ekoloji risk ətraf mühitə mənfəət təsirlərinin ekoloji təhlükəsinin kəmiyyət və ya keyfiyyətə qiymətləndirilməsidir.

Ekoloji risk aşağıdakı tənzimləyici səviyyələrlə xarakterizə olunur:

- qəbul edilə bilən ekoloji risk - müəyyən bir cəmiyyət və zamanda həm ekoloji, həm də iqtisadi, sosial və digər problemlər baxımından əsaslandırılmış bir riskdir;

- maksimum icazə verilən ekoloji risk - qəbul edilən ekoloji riskin maksimum həddidir. Mənfəət ekoloji təsirlərin məcmusu ilə müəyyənləşdirilərək iqtisadi və sosial sistemlərin maraqlarından asılı olmayaraq aşılmalıdır;

- cüzi ekoloji risk - qəbul edilən ekoloji riskin minimum səviyyəsidir. Ətraf mühit riski arxa plan səviyyəsindəki dalğalanmalar səviyyəsindədir və ya icazə verilən ekoloji riskin 1%-i kimi müəyyən edilir. Öz növbəsində, arxa plan riski insanın təbiətinin və sosial mühitinin təsirinə olmağı səbəbindən yaranan riskdir;

- fərdi ekoloji risk anlayışı geniş istifadə olunur. Bu, bir insanın ömrü boyu ətraf mühitə mənfəət təsir göstərmə ehtimalı ilə eyniləşdirilən bir riskdir. Fərdi ekoloji risk, fərdin olduğu müəyyən bir nöqtədəki ekoloji təhlükəni xarakterizə edir, yəni kosmosda riskin paylanmasını xarakterizə edir. Bu anlayış mənfəət amillərinin təsir etdiyi sahələri kəmiyyətə xarakterizə etmək üçün geniş istifadə edilə bilər.

Sığortalanan texnogen risklər

Texnogen hadisələr, baxılan ssenariyə obyektə qəza meydana gəlməsinin bütün mümkün yollarını özündə cəmləşdirir. Bu səbəb əlaqəsi ilə xarakterizə olunur, yəni texniki sistemin və ya obyektin ilkin, sabit vəziyyətindən son, fəvqəladə vəziyyətə qədər olan hadisələr zənciridir.

Təcili vəziyyətin ilkin səbəbi bir uğursuzluq görünüşüdür və tək uğursuzluqların əksəriyyəti sistemin tarixindən asılı olmayaraq asanlıqla lokallaşdırılır. Təcrübədə bu, tək bir uğursuzluğun istehsalın dayandırılmasına səbəb ola biləcəyi, ancaq qəza olmadığı anlamına gəlir. «İnsan amili» də daxil olmaqla tək uğursuzluqların yığılması qəzaya səbəb olur. Bu baxımdan doğrudur ki, hər bir kompleks sistemdə birdən sonrakı uğursuzluqlara səbəb olan qəfil bir uğursuzluq həmişə mümkündür. Texnoloji prosesə nəzarətin itirilməsi və sistemin təsirlənmiş vəziyyətə keçməsi ilə təcili vəziyyətin qəzaya çevrilməsi nəticəsində uğursuzluqların uçuq kimi yüksəlişi müşahidə olunur.

Obyektdə qəzaların baş vermə və inkişaf mexanizmləri böyük fərqə malikdir, buna görə də mümkün ssenarilərin sayı bir neçə minə çata bilər. Bu baxımdan yarana biləcək fəvqəladə halların tezliyini əsaslandırmaq və qiymətləndirmək son dərəcə çox əhəmiyyətlidir. Əslində, əsas risk amillərinin təhlilinin nəticəsi, baş verən hadisələrin tezliyi ilə zərər verən amillər sahəsinin formalaşmasında iştirak edən maddənin kütləsi arasındakı əlaqəni əks etdirən matrisanın qurulması olmalıdır. Sahibkarlıq subyektində fəvqəladə vəziyyətin inkişafının son hadisəsi təhlükənin statistik tezliyi (ehtimalı) ilə xarakterizə olunur. Risklər baş vermə ehtimalı və təsir səviyyəsinə görə ölçülür. Risklər bilavasitə itkilərlə əlaqəli olduğundan vaxtında müəyyənləşdirilməli və dərhal problem həll edilərək aradan qaldırılmalıdır.

Hadisənin baş vermə ehtimalı risklərin təhlili və qiymətləndirilməsi zamanı müəyyən edilir. Bu müxtəlif qiymətlərlə, məsələn, ballarla (1 bal - son dərəcə aşağı ehtimal, 5 bal - orta ehtimal, 10 bal - 100% ehtimal) və ya faiz ehtimalı ilə ifadə edilə bilər [12, s. 151]. Bütün risklərin sıfırdan böyük və 100%-dən az bir ehtimalı var. «0» ehtimalı olan bir risk meydana gələ bilməz və risk hesab edilmir. 100% ehtimalı olan bir risk də risk hesab olunmur, çünki sahibkarlıq subyektini tərəfindən nəzərdə tutulmalı olan etibarlı bir hadisədir.

Risk, təhlükə ölçüsü olaraq təhlükəli vəziyyətin ehtimal olunması və nəticələrinin şiddəti ilə xarakterizə olunur. Öz növbəsində, belə bir vəziyyətin yaranma ehtimalı özü də təhlükəyə məruz qalma tezliyinin və müddətinin bir funksiyasıdır (təhlükəli hadisələrin baş vermə ehtimalı, zərərin istisna edilməsi və ya məhdudlaşdırılması ehtimalı).

Təhlükə aşağıdakı dörd kateqoriyadan ibarətdir: fəlakətli, kritik, kiçik və nəzərə alınmayacaq bir kateqoriya.

Fəlakətli təhlükə kateqoriyasına insanların ölümü, sistemin tamamilə məhv edilməsi, ətraf mühitə əhəmiyyətli ziyanın vurulması daxildir.

Kritik təhlükə ağır şəxsi zədə, ağır sistem zədəsi və ya ətraf mühitə ziyan ilə xarakterizə olunur. Kiçik təhlükə insanlara və sistemə kiçik xəsəretin, o cümlədən ətraf mühitə ziyanın vurulmasıdır.

Şəxsi zədə, sistem zədəsi və ya ətraf mühitin zədələnməsi ilə nəticələnməyən bir təhlükə, təhlildə nəzərə alınmayacaq bir kateqoriyadır.

Sistemin həyat dövrü ərzində zədələnmə ehtimalı metodiki olaraq aşağıdakı kateqoriyalardan ibarətdir [16, s. 242]:

- həmişə olan (tez-tez baş verir);
- ehtimal olunan (bir neçə dəfə);
- nadir (ən azı bir dəfə);
- çətin (baş verə bilər);
- inanılmaz (ehtimal çox kiçikdir və bunun yaranmayacağını güman edə bilərik);
- qeyri-mümkün (qəsdən hərəkətlər istisna olmaqla, baş verə bilməz).

Zərər anlayışı risk anlayışı ilə çox sıx şəkildə bağlıdır. Risk yalnız mümkün bir mənfi hal sayılırsa, zərər faktiki olaraq mənfi haldır. Risk, konkret ölçülə bilən və real cizgiləri əldə edərək, zədələnmə yolu ilə baş verir. Risk və zərər, təbiəti öyrənmə prosesində insanın dəyişdirici fəaliyyəti ilə əlaqədardır.

Ən böyük ziyan, mahiyyəti insana məlum olmayan risklərlə özünü göstərir. Bu baxımdan, ümumi inkişaf meyillərini və təzahür nümunələrini, elmi risk proqnozunu aydınlaşdırmaq üçün müxtəlif mənfi hadisələr haqqında məlumat toplamaq, təhlil etmək və ümumiləşdirmək üçün obyektiv ehtiyac var [28].

Əldə edilmiş bilik səviyyəsini əks etdirərək, bir çox risklər tanınmamış qalır, çünki təzahürlərinin səbəbləri, ətraf təbiət və cəmiyyətlə səbəb-nəticə əlaqələri kifayət qədər izah edilmir və açıqlanmır. Elmi-texniki tərəqqi və biliyin sonsuzluğu müəyyən hadisələrin elmi izahı üçün obyektiv ön şərtlər yaradır, naməlum risklərin təsirini azaldır.

Risk amili və təzahürü nəticəsində mümkün ziyanı ödəmək ehtiyacı sığortaya ehtiyac yaradır. Sığorta vasitəsi ilə təbiət və cəmiyyət haqqında öyrənmə prosesində hər hansı bir insan fəaliyyəti

qəzalardan qorunur [18, s. 151]. Ona görə də gündəlik şüur səviyyəsində, sığorta vasitəsi ilə bu məqsədə çatmaq üçün real fürsət yaradılır.

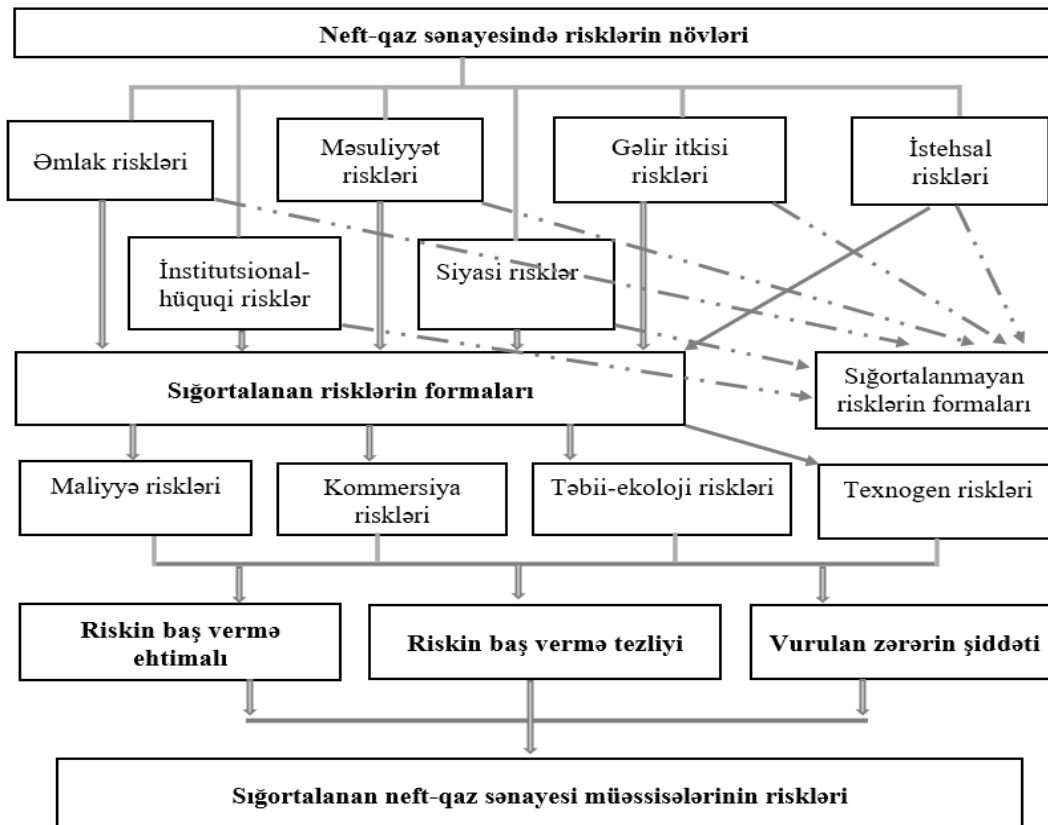
Riskin təzahür formalarının müxtəlifliyi, təzahürünün nəticələrinin tezliyi və şiddəti ehtimalının mütləq aradan qaldırılmasının mümkünsüzlüyü sığortanın təşkilini zəruri edir. Sığorta müəssisəsinin xüsusi formaları, sosial-tarixi inkişaf zamanı müəyyən dəyişikliklərə məruz qalan istehsal qüvvələrinin və istehsal əlaqələrinin inkişaf səviyyəsini əks etdirir.

Sığorta fondunda öz əksini tapan müəyyən sosial-tarixi sığorta növləri, risklərin spesifik xüsusiyyətlərini və bir şəxsə, yaxud real dünyaya (ətrafdakı gerçəkliyə) münasibətdə təzahürünün xüsusi formalarını əks etdirən sığorta növləri formalaşmışdır [19].

Nəticə

Apardığımız araşdırmalara əsasən müəyyən etdik ki, neft-qaz sənayesində risklərin formaları, növləri, habelə zərər ehtimalının bir risk hadisəsinin nəticələrinə təsirinin müəyyənləşdirilməsi sayəsində risklərin və onların təzahür formalarının müxtəlifliyi bir çox risklərin təsnifatının və növlərinin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur.

Sahibkarlıq subyektinin fəaliyyətinə təsir edən sahə riskini müəyyən etmək üçün sahə risklərini formalarına, növlərinə, tezliyinə və baş vermə ehtimalına, habelə sahibkarlıq qurumuna vurulan zərərin miqdarına görə təsnifləşdirmək lazımdır. Bunun üçün yuxarıda göstərdiyimiz sənaye risklərinin formalarını və növlərini vahid təsnifatda birləşdirmək lazımdır. Bu baxımdan apardığımız araşdırmalarımıza əsasən neft-qaz sənayesində sığorta məqsədilə risklərin təsnifatını işləyib hazırlayaraq şəkil 1-də göstərmişik [5, 6, 15]. Neft-qaz sənayesində risklər əmlak riskləri, məsuliyyət riskləri, gəlir itkisi riskləri, istehsal riskləri, institutsional-hüquqi risklər və siyasi risklər daxil olmaqla sığorta olunan və sığorta olmayanlara bölünür. Birbaşa sığortalanan risk formaları, baş vermə ehtimalını və tezliyini, habelə vurulan zərərin şiddətini nəzərə alaraq sığortalanan maliyyə, ticarət, təbii-ekoloji və texnogen risklərə bölünür.

Şəkil 1. Neft-qaz sənayesində sığorta məqsədilə risklərin təsnifatı.

Fikrimizcə, işləyib hazırladığımız təsnifat sığorta obyektini nəzərə alınmaqla risklərin forma və növ meyarlarına uyğun olaraq ehtimal, tezlik və gəlirsizliyin differensiasiyası əsasında neft-qaz sənayesi sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin sığortalanmış risklərinin monitorinqinin aparılmasına imkan verə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Ataşov, B.X. Sığorta işi / B.X.Ataşov, Ə.Ə.Ələkbərov, N.N.Xudiyev. - B.: Kooperasiya, - 2018. - 416 s.
2. Алешина, А.Ю. Взаимосвязь системы менеджмента качества и процесса управления рисками на промышленных предприятиях статья / А.Ю.Алешина // РИСК: Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция, - Москва: - 2021. №3, с. 70-74.
3. Алиев, А.А. Оценка финансового потенциала инновационного развития компаний (на примере нефтегазовой промышленности): монография / А.А.Алиев. - М.: Русайнс, - 2021. - 150 с.
4. Андреев, А.Ф. Оценка эффективности и рисков инновационных проектов нефтегазовой отрасли / А.Ф.Андреев, В.Д.Зубарева, А.С.Саркисов. - М.: РГУ нефти и газа им. Губкина, - 2007. - 240 с.
5. Вяткин, В.Н. Риск-менеджмент / В.Н.Вяткин, В.А.Гамза, Ф.В.Маевский. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, - 2018. - 365 с.
6. Горбунов, В. Риски предпринимательства. 28 практических советов по оценке и управлению / В.Горбунов. - М.: А-Прожект, - 2017.
7. Гранатуров, В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В.М.Гранатуров. - М.: Дело и Сервис, - 2016. - 288 с.
8. Касьяненко, Т.Г. Анализ и оценка рисков в бизнесе / Т.Г.Касьяненко, Г.А.Маховикова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, - 2019. - 381 с.
9. Князева, Е.Г. Финансово-экономические риски / Е.Г.Князева, Л.И.Юзвович, Р.Ю.Луговцов [и др.]. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, - 2015. - 114 с.
10. Кондратюк, К.В. Разработка методического инструментария оценки экономического потенциала страхового рынка в условиях цифровизации финансового рынка / К.В.Кондратюк, Л.К.Васюкова. - М.: Первое экономическое издательство, 2020. - 108 с.
11. Королькова, Е.М. Риск-менеджмент: управление проектными рисками / Е.М.Королькова. - Тамбов: ФГБОУ ВПО «ТГТУ», - 2013. - 160 с.
12. Никаноров, П.А. Управление рисками в менеджменте качества / П.А.Никаноров. - СПб.: Университета при МПА ЕврАзЭС, - 2019. - 188 с.
13. Пименов, Н.А. Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности / Н.А.Пименов. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, - 2019. - 326 с.
14. Поляк, Г.Б. Финансовый менеджмент / Г.Б.Поляк. - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, - 2019. - 456 с.
15. Проектирование систем управления рисками хозяйствующих субъектов / В.И.Авдийский [и др.]. - М.: ИНФРА-М, - 2017. - 203 с.
16. Ровенского, Ю.Ю. Банковский менеджмент / Ю.Ю.Ровенского, Ю.Ю.Русанова. - М.: Оригинал-макет, - 2016. - 517 с.
17. Роик, В.Д. Медицинское страхование. Страхование от несчастных случаев на производстве и временной утраты трудоспособности / В.Д.Роик. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Юрайт, - 2019. - 317 с.
18. Солодов, А.К. Основы финансового риск-менеджмента / А.К.Солодов. - М.: Издание Александра К. Солодова, 2018. - 286 с.
19. Cather, D.A. Cream skimming: Innovations in insurance risk classification and adverse selection / David A. Cather // Risk Management and Insurance Review, - 2018. № 21 (2), - p. 335-366.

20. Choudhury A., Jones J., [et al.]. Drought Triggered Index Insurance Using Cluster Analysis of Rainfall Affected by Climate Change: [Electronic resource] / - 2016. - Mode of access: <http://www.stiohns.edu/sites/default/files/tcb/choudhury.pdf>
21. Collier, B.L. Insuring large stakes: A normative and descriptive analysis of households' flood insurance coverage / Benjamin L. Collier, Daniel Schwartz, Howard C. Kunreuther [et al.] // Journal of Risk and Insurance, - 2021. <https://doi.org/10.1111/jori.12363>
22. Dixon, L. The cost and affordability of flood insurance in New York City / Lloyd Dixon, Noreen Clancy, Benjamin M. Miller [et al.] // Santa Monica, CA: RAND Corporation, - 2017.
23. Kinzer K.L. High on the Hill and Down by the River: The Relationship between Wealth and Flood Risk in the United States, Past and Present / Kirsten L Kinzer, Joanne N Halls, Jessica Weinkle // Natural Hazards Review, - 2021. - Vol. 22. Issue 3.
24. Kousky, C. Adapting our Flood Risk Policies to Changing Conditions / Carolyn Kousky, Howard Kunreuther, Siyuan Xian [et al.] // Forthcoming in Risk Analysis, - 2021. <https://doi.org/10.1111/risa.13692>.
25. Kousky, C. Risk management roles of the public and private sector / Carolyn Kousky, Howard Kunreuther // Risk Management and Insurance Review, - 2018. Vol. 21, № 1, - p. 181-204.
26. Kunreuther, H. Risk Management Solutions for Climate Change-Induced Disasters / Howard Kunreuther // Risk Analysis, - 2020. DOI: 10.1111/risa.1361.
27. Simmons, K.M. Building code economic performance under variable wind risk / Kevin M. Simmons, Jeffrey Czajkowski, James M. Done // Mitigation And Adaptation Strategies For Global Change, - 2019. Vol. 24. Issue 2, - p. 235-258.
28. Weinkle, J. Experts, regulatory capture, and the "governor's dilemma": The politics of hurricane risk science and insurance / Jessica Weinkle // Regulation & Governance, - 2020. - Vol. 14. Issue 4, - p. 637-652.

Заур Рафик оглы Алиев
докторант «Нефтегазового научно-исследовательского
проектного» Института Государственной нефтяной
компании Азербайджанской Республики (SOCAR),
г. Баку, Азербайджанская Республика

Классификация рисков нефтегазовой отрасли для страхования

Резюме

Цель исследования - изучение рисков и уточнение их классификации с целью организации страхования в нефтегазовой отрасли в современных экономических условиях.

Методология исследования – в работе использовались логическое обобщение, системный подход, методы анализа и синтеза.

Значимость применения научно-исследовательской работы заключается в возможности создания условий для мониторинга страховых рисков предприятий нефтегазовой отрасли.

Результаты исследования - разработанная нами классификация позволяет проводить мониторинг застрахованных рисков субъектов хозяйствования нефтегазовой отрасли на основе дифференциации вероятности, частоты и убыточности в соответствии с критериями формы и вида рисков, с учетом объекта страхования.

Оригинальность и научная новизна исследования - формы и виды рисков в нефтегазовой отрасли, а также влияние вероятности причинения ущерба на последствия рискового события, многообразие проявлений рисков привели к классификации много рисков.

Ключевые слова: *нефтегазовая отрасль, хозяйствующий субъект, риск, страхование, финансы, бедствие, вид, классификация.*

*Zaur Rafik Aliyev
PhD Candidate of «Oil and Gas
Scientific Research Institute» of
State Oil Company of Azerbaijan Republic (SOCAR),
Baku, Republic of Azerbaijan*

Classification of risks for insurance in the oil and gas industry

Summary

The purpose of the work is to study risks and clarify their classification in order to organize insurance in the oil and gas industry in modern economic conditions.

Research methodology - logical generalization, systematic approach, analysis and synthesis methods were used in the research work.

The importance of applying research-based research has the opportunity to create conditions for monitoring the insured risks of enterprises in the oil and gas industry.

The results of the study - the classification we have developed may allow monitoring of the insured risks of commercial entities operating in the oil and gas sector on the basis of probability, frequency and unprofitability differentiation according to the criteria of the form and type of risks, taking into account the insurance object.

The originality and scientific novelty of the research - the forms and types of risks in the oil and gas industry, as well as the influence of the probability of damage on the consequences of a risk event and the diversity of risk manifestations led to the classification of the following. many risks.

Key words: *oil and gas industry, commercial establishment, risk, insurance, finance, disaster, type, classification.*